

KRZYSZTOF PAWŁOWSKI
prof. zw. dr hab. inż. arch.

RECENZJA

osiągnięć naukowych dr inż. arch. Grzegorza Bukala, adiunkta Wydziału Architektury Politechniki Gdańskiej

Z opracowaniami naukowymi doktora Grzegorza Bukala, w postaci artykułów i referatów miałem możliwość zapoznawać się, od dłuższego czasu, głównie dzięki Jego aktywności w Polskim Komitecie Narodowym ICOMOS.

Jego studia nad fortyfikacjami Gdańska okazały się pomocne w pracach nad zagospodarowaniem Wyspy Spichrzów, które stanowiło w 2010 roku temat ogólnopolskiego konkursu urbanistycznego, w którym uczestniczyłem jako jeden z członków zespołu sędziowskiego.

W swym klarownie przedstawionym autoreferacie, dr Bukal podkreśla, że głównym celem Jego zainteresowań badawczych jest historia architektury obronnej w okresie nowożytnym t. j. w latach 1450-1850. Niemniej wielokrotnie przekraczał tak określone ramy czasowe podejmując zarówno problematykę wcześniejszą obejmującą realizacje średniowieczne, jak i okres po 1850 roku aż do czasów współczesnych, szczególnie – w zakresie problematyki ochrony i konserwacji nie tylko obiektów militarnych.

Badaniami swymi obejmował obszar Polski od Gdańska, Warmii i Mazur oraz Człuchowa do Kłodzka, ale również kwestie europejskie.

Dotyczyło to przede wszystkim studiów porównawczych z realizacjami krajowymi (przykłady francuskie, duńskie i niemieckie).

Pan Grzegorz Bukal był uczniem profesora Jerzego Stankiewicza, z którym miał możliwość zetknąć się już w czasie studiów w Instytucie Architektury i Urbanistyki Politechniki Łódzkiej. Pod Jego kierunkiem wykonał w 1982 roku magisterską pracę dyplomową „Studium adaptacyjno-konserwatorskie fortu na Owczej Górze

w Kłodzku". W ten sposób zainicjowane zainteresowania zaowocowały 1998 pracą doktorską „Forty gwiaździste w pruskich twierdzach XVIII wieku” wykonaną na Wydziale Architektury Politechniki Gdańskiej pod kierunkiem prof. Jadwigi Habeli.

Jest godne podkreślenia, że po publikacji w 2000 roku skrótu doktoratu, jej obszerniejsza ponad 50-cio stronicowa wersja ukazała się w 2011 roku w „The International Journal of Fortification and Military Architecture”. Poświadczyło to zarówno wysokie kompetencje Autora jak i i rangę zjawiska fortów gwiaździstych powstałych w większości na obecnych terenach Polski.

Za ważną publikacją uważam artykuł „Fortyfikacje na obszarze Prus Królewskich i Warmii (1454_1772)” wydany w 2012 w zbiorze pod redakcją prof. E. Kizika. W artykule tym uwypuklony został fakt, że w drugiej połowie XVII wieku z istniejącej w okresie krzyżackim liczby ponad 60-ciu zespołów fortyfikacji pozostały w istocie tylko dwa liczące się: Gdańsk i Toruń.

Szczególnie istotne jest przedstawione w nim tło porównawcze, którego poznanie jest wysoce przydatne przy lekturze „opus magnum” czyli rozprawy „Fortyfikacje Gdańska i ujścia Wisły 1454-1793”.

Licząca 512 stron formatu A4, opatrzona 1543 przypisami i ponad 320 ilustracjami rozprawa nie jest łatwa w odbiorze nawet dla w miarę merytorycznie przygotowanego czytelnika, dlatego z uznaniem przyjąłem do publikacji recenzji wydawniczych profesora Edmunda Kizika i dr hab. Jana Salma, prof. PŁ.

Idąc za sugestią prof. Kizika Autor wprowadził podtytuł „Studium z dziejów nowożytnej architektury militarnej”. Jednakże wydaje się, że inna proponowana przez recenzenta wersja „Studium z dziejów nowożytnego budownictwa militarne” byłaby właściwsza.

W istocie bowiem mamy tu do czynienia z budownictwem, które tylko w niektórych przypadkach – nie zawsze zresztą w pracy odpowiednio uwypuklonych, ma charakter architektury.

Aby skonkludować sprawę tytułu i jego elementów, co ma w gruncie rzeczy, drugorzędne znaczenie, można by dojść do wniosku, że intencją Autora jest przede wszystkim przedstawienie procesu fortyfikowania miasta.

Wynika to z położenia szczególnego nacisku na procesy decyzyjne i ich uczestników, gdyż jest to stały punkt analiz w odniesieniu do kolejnych faz budowy i przekształceń umocnień Gdańska.

Jest to przy tym najmniej rozpoznany aspekt tej złożonej problematyki. Relacje z władzami miejskimi, liczne ekspertyzy zagranicznych specjalistów są bardzo interesującymi przyczynkami do poznania mechanizmów decyzyjnych. Niemniej godzi się zauważyć, że nie pokrywa się to ze stwierdzeniem Autora, że „zgodnie z przyjętymi celami zakres tematyczny został ograniczony do problematyki dotyczącej historii architektury” (op. rec. s.10).

Zakreślone w tytule ramy czasowe wskazują, że nacisk położony jest na okres przynależności Gdańska do Rzeczypospolitej. Jednakże Autor nie pomija okresu średniowiecza, jak również epoki 1793-1914, która pierwotnie stanowić miała odrębną część pracy, ale ostatecznie potraktowana została jako jej zakończenie. Autor jest świadom, że starając się przedstawić pełen obraz kształtowania gdańskich fortyfikacji w całej jego złożoności, stawia przed czytelnikiem trudne zadanie. Nie podjął jednak kroków, które ułatwiłyby lekturę pracy – przede wszystkim poprzez powiązanie tekstu z niezwykle bogatym – można by nawet stwierdzić, że nazbyt rozbudowanym zespołem ilustracji.

O ile można przystać na to, że ilustracje stanowią odrębny blok książki i nie wkomponowane w część tekstową z racji, że odniesienia do nich pojawiają się w różnych rozdziałach, to jednak za błąd uznaję nie podjęcie decyzji o zawarciu pracy w dwóch tomach. Umożliwiłoby to łatwiejszą korelację tekstu z materiałem ilustracyjnym. Powiązanie części ilustracyjnej z katalogiem byłoby konsekwencją takiego ujęcia. Jak podkreślono wyżej, materiał ten jest niezwykle obszerny, ale Autor kierując w swym zamyśle pracę do wąskiego grona odbiorców, licząc na specjalistyczny charakter ich kompetencji pomija wiele – co prawda znanych przedstawień ikonograficznych i kartograficznych, których przypomnienie znakomicie ułatwiłoby ocenę analiz odnoszących się do wskazanych fragmentów miasta.

Mam tu na myśli choćby Plan Pufendorfa, „apoteozę Gdańska” Izaaka van den Blocka, czy też tylko częściowo przedstawioną panoramę Möllera.

Nie jest dla mnie w pełni zrozumiała konstrukcja pracy – na przykład odrębnie ujęta budowa fortyfikacji i analiza ich struktury w poszczególnych okresach.

Nie wydaje się też niezbędne opatrywanie wszystkich rozdziałów analizujących nie w pełni wyodrębniające się podokresy, osobnymi – niekiedy bardzo lakonicznymi podsumowaniami.

Dyskusyjna jest rezygnacja z analiz porównawczych z innymi miastami nawet z terenu Polski. Wynikało to między innymi z decyzji o nadaniu pracy charakteru katalogu

zespołów i obiektów w głównej mierze w oparciu o zasoby Archiwum Państwowego w Gdańsku. W ten sposób publikacja nabiera charakteru źródłoznawczego.

Godne podkreślenia są natomiast wysiłki Autora do ułatwienia percepcji niektórych złożonych problemów konstrukcji obronnych. Niektóre z nich mają zapewne hipotetyczny charakter, ale świadczą o dogłębnym studiach i uzdolnieniach badawczych, a również niejako dydaktycznych dr Bukala.

Nie wszystkie jednak interpretacje są dla mnie w pełni przekonujące. Przedstawione na dwóch ilustracjach 2.30 "Kolorowy widok" (A.P.G. 300 M.P. – 657) s. 299 i 2.31 – egzemplarz reprodukowany przez O. Kloeppla są tak różne, że pozwalają powątpiewać w autentyczność i czas pierwszego jego powstania ok. 1521 roku.

Jak powiedziałem wyżej – nie zawsze wystarczająco doceniony jest w pracy udział architektów w dziele fortyfikowania miasta i jego przekształceń. Osobiście zainteresował mnie przedstawiony przez znanego architekta H. Strakowskiego projekt kolistego geometrycznego narysu obwodu fortyfikacji miasta, który w książce niejako ginie pośród wielu innych tego typu wyobrażeń.

Być może wynika to z wyrażonej przez Autora tezy o konieczności zweryfikowania dotychczasowych poglądów na rolę poszczególnych budowniczych począwszy od II-giej połowy XVI w. Zdaniem dr Bukala, w świetle źródeł tracą na znaczeniu postaci „... zdecydowanie przecenionego Obbergena czy Hansa Strakowskiego.”

W zamian Autor wydobywa postaci Hieronima Ferrero oraz Petera Janssona.

Sprawa autorstwa Bramy Wyżynnej – domniemanego dzieła Hansa Kramera i Willema van den Blocka, a poddawanego w wątpliwość przez dr Bukala, wymagałaby szerszego wyjaśnienia.

Precyzyjna ocena niektórych szczegółowych ustaleń zawartych w Rozprawie przekracza kompetencje recenzenta, mimo, że w zamyśle Autora jest ona "adresowana w pierwszym rzędzie do badaczy architektury", ale została rozpatrzona przez recenzentów wydawniczych.

W swym autoreferacie dr Bukal podkreśla, że Jego zainteresowania architekturą obronną obejmują również problemy teorii i praktyki konserwatorskiej. W latach 2002-2005 uczestniczył w pracach badawczych i projektowych prowadzonych w twierdzy Wisłoujście w Gdańsku. Poświadczono to przekazaną Komisji Habilitacyjnej dokumentacją projektową. Obejmowała ona również inne prace i realizacje dotyczące zamku w Człuchowie, polegające na jego adaptacji do celów

ekspozycyjno-reprezentacyjnych. Upřednio dr Bukal uczestniczył w pracach nad zabezpieczeniem Spichrza „Błękitny Baranek w Gdańsku”.

Był też współautorem studium na temat rozbudowy i adaptacji na funkcje hotelowe zamku w Działdowie oraz innych opracowań dotyczących ochrony i adaptacji obiektów architektury obronnej.

Dr Bukal dał się poznać również jako teoretyk konserwacji zabytków. Przyjmując zamki, jako grupę modelową podjął interesującą próbę określenia rodzaju dopuszczalnych działań w zakresie ich adaptacji i rozbudowy, aby nie powodowały one utraty wartości zabytkowych.

Zaproponował by podstawowymi kryteriami były:

- integralność formy przestrzennej
- autentyzm substancji zabytkowej
- unikalność obiektu.

Przedstawił też ważne rozważania na temat pojęcia trwałej ruiny, które istotnie wymaga doprecyzowania, szczególnie w odniesieniu do jej wieku.

Przedstawiona w dokumentacji przewodu habilitacyjnego działalność dydaktyczna dr Bukala – adiunkta Wydziału Architektury Politechniki Gdańskiej zawiera się w kilku przedziałach tematycznych i obejmuje m.in. wykłady i ćwiczenia z:

- rozwoju myśli architektonicznej w Europie w okresie od V-XV wieku,
- teorii konserwacji zabytków – projektowanie konserwatorskie.

Wysoka ocena całokształtu wielowątkowego, ale w sumie jednorodnego dorobku naukowego, dydaktycznego i zawodowego dr Grzegorza Bukala upoważnia mnie do przedstawienia wniosku o nadanie mu stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie Nauk Technicznych, w dyscyplinie – Architektura i Urbanistyka.

Warszawa, 10.04.2014 r.